

14. Веркман К. Дж. Товарные знаки: создание, психология, восприятие / К. Дж. Веркман. – М. : Прогресс, 1986. – 520 с.

15. Кунавина И. И. Товарный знак как гарантия качества: взгляд экономиста / И. И. Кунавина // Изобретательство. Патентное дело. Патентная информация : рефератив. сб. – М., 1990. – С. 32–33.

Надійшла до редколегії 28.11.2012

МАРУШЕВА О. Г. ОСОБЕННОСТИ ОПРЕДЕЛЕНИЯ ПОНЯТИЯ ТОРГОВОЙ МАРКИ

Раскрыты проблемные вопросы определения понятия торговой марки. Рассмотрено соотношение понятий торговой марки и товарного знака в гражданском праве.

MARUSHEVA O. THE FEATURES OF THE DEFINITION OF THE NOTION OF TRADE MARK

The problem issues of the definition of the notion of trademark are revealed. The interrelation of the concepts of trademark in civil law is reviewed.

УДК 338.433

Д. О. ОСТАПЧУК,

асpirант

Національного інституту стратегічних досліджень

СИНЕРГЕТИЧНИЙ ПІДХІД ДО ДОСЛІДЖЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Розглянуто синергетичний підхід до дослідження економічної безпеки держави. Застосовано метод визначення параметрів порядку та метод фазових кривих під час дослідження якісних змін в інвестиційній безпеці України.

В умовах розбудови відкритої економіки, яка характеризується лібералізацією руху товарів, послуг, капіталів і людей, формуються нові виклики економічній безпеці держави. Через нелінійність економічних процесів, посилення позитивних та негативних динамічних зв'язків як у глобальній, так і в національній економіці актуалізується питання дослідження економічної безпеки держави та її складових з позиції синергетичного підходу.

Методологічні основи синергетики започаткували провідні вчені в цій галузі: Г. Хакен, І. Пригожин, С. Капіца, С. Курдюмов, Е. Стенгерс тощо. Ідеї синергетики, які можуть бути використані для дослідження проблем економічної безпеки, знайшли своє відображення у працях В. Арнольда, В. Євстигнеєва, В.-Б. Занга, А. Мяснікова тощо.

У своїх дослідженнях один із пionерів застосування синергетичного підходу в економіці В.-Б. Занг характеризує синергетичну економіку як частину теорії економічної динаміки, що має справу з нестійкими нелінійними системами та фокусує увагу на нелінійних явищах в економічній еволюції, таких, як структурні зміни, біфуркації, хаос [1]. Інструментарій синергетичного підходу розширює можливості

економічної науки в питаннях якісного оцінювання досліджуваних економічних явищ і побудови на цій основі стратегічних рішень. Разом із тим В.-Б. Занг зауважує, що даний інструментарій не є універсальним у вирішенні всіх проблем економічної еволюції [1].

Про ступінь вивченості проблеми інвестиційної безпеки держави свідчить, аналіз наукових праць учених-економістів у царині методологічних, теоретичних та практичних аспектів забезпечення економічної безпеки держави. Серед них чільне місце посідають наукові роботи вітчизняних та зарубіжних авторів: Л. Абалкіна, З. Варналія, В. Гейця, Я. Жаліла, В. Загашвілі, Д. Львова, В. Сенчагова, А. Сухорукова тощо. З огляду на значний внесок дослідників означеного кола проблем слід визнати, що залишаються відкритими питання застосування методології синергетики до дослідження економічної безпеки та її інвестиційної складової.

Основна **мета** статті полягає у вивчені шляхів застосування методологічного інструментарію синергетичного підходу, визначені його переваг і недоліків при дослідженні якісних змін в системі інвестиційної безпеки.

Інвестиційна безпека – це системна складова економічної безпеки держави, яка визначається

здатністю до інвестування економіки в достатньому обсязі для відтворення й оновлення основних фондів та продукції, можливості нівелювання ризиків в інвестиційній сфері держави.

На думку вітчизняних учених, інвестиційна безпека держави забезпечується шляхом дотримання граничної норми інвестування, що дозволяє відтворювати виробничий та науково-технічний потенціал, здійснювати розширене відтворювання основного капіталу, підтримувати конкурентоспроможність економіки, створювати стратегічні резерви, долати депресивні явища у регіонах країни, зберігати і відновлювати природні ресурси [2].

Інвестиції та економічна динаміка пов'язані як прямими, так і зворотними системними зв'язками: збільшення інвестицій у реальну економіку призводить до економічного зростання, і на впаки, зменшення інвестиційних потоків може спричинити економічний спад. У першій полу-

вині XX ст. видатний англійський економіст Джон М. Кейнс ввів поняття мультиплікатора (К) зростання економічних результатів, який оцінює динаміку ВВП від збільшення обсягів інвестицій (І), а саме: зростання ВВП дорівнює добутку КІ [3]. Слід зауважити, що на дану залежність у сучасній економіці впливає велика кількість інших макроекономічних факторів. Проте, як зазначає В. Сенчагов, її можна прийняти «як теоретико-методологічну основу визначення інвестиційної макроекономічної або так звану інвестиційно-економічну безпеку для мезоекономічних та мікроекономічних процесів» [4].

Інвестиційна безпека забезпечується за умови формування позитивного інвестиційного клімату. Для оцінки інвестиційного клімату України обрано дослідження Світового банку, який щорічно формує рейтинг «Ведення бізнесу». У таблиці нижче представлені дані України за 2010–2012 роки [5].

Інвестиційний рейтинг України у 2010–2012 роках за даними *The World Bank*

Рейтинг за категоріями	2010	2011	2012
Ведення бізнесу	147	145	152
Реєстрація підприємств	136	118	116
Отримання дозволів на будівництво	181	179	182
Реєстрація власності	160	164	168
Доступ до кредитів	30	32	23
Захист прав інвесторів	108	109	114
Система оподаткування	181	181	183
Міжнародна торгівля	139	139	144
Забезпечення виконання контрактів	43	43	44
Ліквідація підприємств	145	150	158

За результатами щорічного рейтингового дослідження «Ведення бізнесу – 2012» Україна зупинила негативну динаміку та покращила свої позиції на 15 пунктів порівняно з 2012 р. і посідає в рейтингу 137 позицію. Такий стрибок пояснюється спрощенням реєстрації підприємств та власності (зміщення з 116 на 50 та з 168 на 149 позицію відповідно), а також змінами в системі оподаткування (зміщення з 183 на 165 позицію).

Потенційно наша країна, володіючи значним внутрішнім ринком, розгалуженим промисловим і сільськогосподарським потенціалом, багатими та різноманітними природними ресурсами, а також вигідним геополітичним розташуванням, може стати одним із провідних реципієнтів інвестицій. Разом із тим і відповідно до зовнішніх рейтингових оцінок *FreedomHouse* і *Transparency International*, високий рівень корупції та тінізації економіки не дозволяє Україні збільшити необхідні інвестиційні потоки

для економічного зростання [6; 7]. Основними перешкодами на шляху залучення інвестицій в національну економіку є:

- вкрай низькі стандарти дотримання прав власності, особливо стосовно міноритарних акціонерів;
- системні викривлення в публічних фінансових відносинах (нецільове використання державних коштів, значні «невнормовані» платежі та хабарі);
- відсутність незалежної і справедливої судової системи та ефективного судового захисту інтересів економічних суб'єктів [8].

Головним індикатором інвестиційного клімату в державі є надходження прямих іноземних інвестицій (далі – ПІ). Проаналізувавши динаміку залучення ПІ на душу населення в період з 2001 р. до 2010 р. включно, ми можемо побачити, що за даним показником Україна в три рази поступається Польщі й трохи менше ніж у два рази – Грузії.

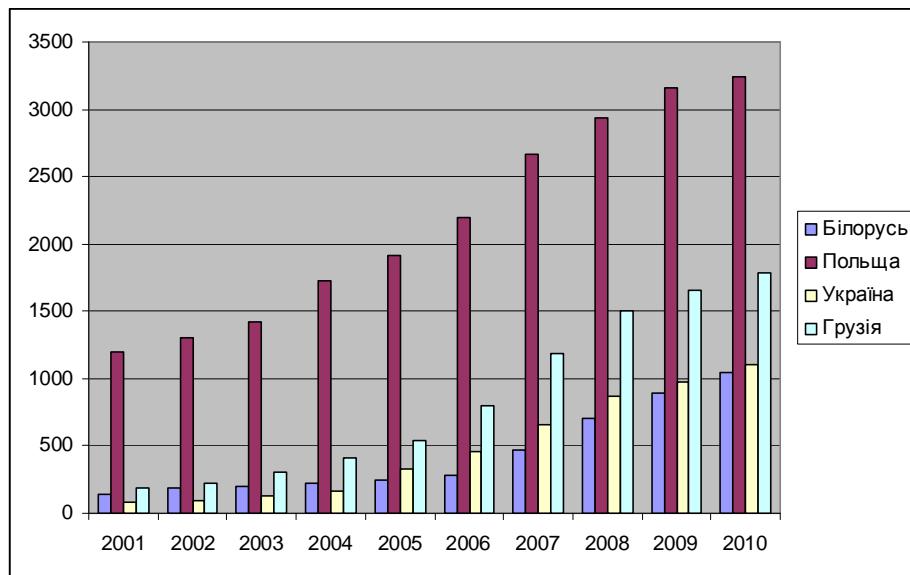

Рис. 1. Динаміка зростання ПІ на душу населення в дол. США за даними The World Bank

Задля якісного аналізу інвестиційної безпеки і пошуку шляхів покращення інвестиційного клімату нами були проаналізовані індикатори економічної безпеки. Індикатори економічної безпеки держави – це показники стану національної економіки, які попереджають державу та економічних суб'єктів про можливі загрози у зв'язку зі зміною макроекономічної кон'юнктури [2]. Враховуючи те, що економічну безпеку держави описує велика кількість індикаторів, уважаємо за доцільне виділити з-поміж них керуючі параметри, які відображають критичні точки в розвитку економіки. Саме ці індикатори використовуються як порогові значення економічної безпеки.

Відбір керуючих параметрів є початковим етапом управління інвестиційною безпекою в рамках концепції синергетики. Концепція параметрів порядку, яку розробив Г. Хакен, є однією з основних у синергетичному підході. Параметр порядку, або керуючий параметр, – це одне з базових понять, яке використовується в синергетиці. Параметри порядку детермінують систему. Вони підпорядковують окремі частини системи, тобто визначають поведінку цих частин. Зв'язок між параметрами порядку та окремими частинами системи називається принципом підпорядкування [9]. Шляхом визначення керуючих параметрів практично описується поведінка системи в цілому. Як зауважує А. Мясников, будь-який керуючий параметр є екзогенною змінною, але не будь-яка екзогенна змінна є керуючим параметром [10].

Синергетика фокусує свою увагу на тих ситуаціях, у яких поведінка системи вивчається

залежно від зміни параметрів порядку. Важливою є така закономірність: якщо параметри порядку не змінюються в ході трансформування системи, то це свідчить про відсутність її якісних перетворень. І навпаки, зміна хоча б одного параметру порядку свідчить про наявність якісних зрушень. Коли з'являється новий керуючий параметр, система сама створює специфічні структури. Такий процес визначається як самоорганізація системи. Саме тому параметри порядку виступають базовими орієнтирами в дослідженні динаміки економічної системи.

Параметром порядку системи інвестиційної безпеки виступає показник залучення інвестицій. Інвестиції поділяються на зовнішні та внутрішні. До зовнішніх належать прямі іноземні інвестиції (*foreign direct investment*). До внутрішніх інвестицій відносять реальні інвестиції, тобто капітальні вкладення (*gross capital formation*). Таким чином, реальні інвестиції в економіку можна відобразити наступною формулою:

$$I = FDI + GCF,$$

де: I – загальний обсяг інвестицій в економіку держави;

FDI – прямі іноземні інвестиції;

GCF – інвестиції в основний капітал.

Базуючись на методичних рекомендаціях щодо оцінки рівня економічної безпеки України, індикатор інвестиційної безпеки можна відобразити такою формулою:

$$Lis = I/GDP * 100 \%,$$

де: GDP – валовий внутрішній продукт;

Lis – індикатор інвестиційної безпеки;

I – загальний обсяг реальних інвестицій в економіку країни у грошовому вимірі [11].

Згідно зі світовим досвідом (післявоєнні Японія та Німеччина, Південна Корея та Сінгапур, Чеська Республіка та Грузія), для забезпечення економічної безпеки необхідним є надходження інвестицій до національної економіки у розмірі близько 30 % від ВВП. Це граничне значення індикатора інвестиційної безпеки [12; 13].

У період 1996–2011 років в Україні відбулися два економічні спади: у 1998 р., коли но-

мінальний ВВП скоротився приблизно на 9 млрд дол., та в період світової фінансово-економічної кризи, коли у 2009 р. номінальний ВВП зменшився на 62 млрд дол. За цей період індикатор інвестиційної безпеки (Lis) коливався в діапазоні 19–34 % (рис. 2). За досліджуваний період тільки з 2005 р. до 2008 р. включно Lis був більше 30 %, що обумовлювалася сприятливою зовнішньоекономічною кон'юнктурою для українських підприємств.

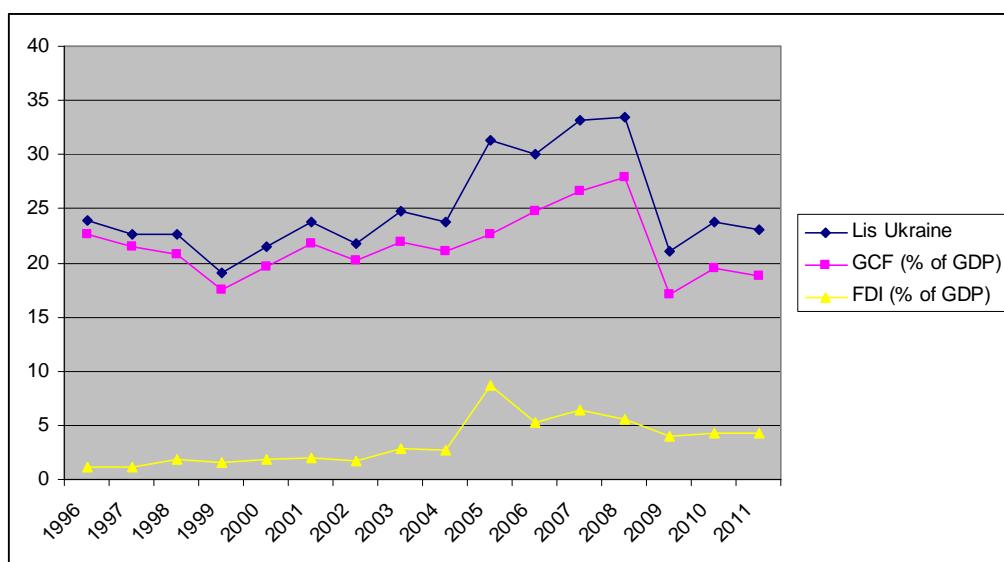

Рис. 2. Графік динаміки зміни індикатора інвестиційної безпеки, інвестицій в основний капітал, прямих іноземних інвестицій за даними The World Bank

Будь-яка система, в тому числі економічна, характеризується певним набором показників, які однозначно визначають її стан у певний період часу. Важливо зазначити, що беруться до уваги лише ті показники, значення яких визначається всередині системи (ендогенні показники).

Отже, постає завдання відібрати ендогенні показники, які описують стан системи та виступають як система координат для здійснення дослідження. Даний набір показників формує фазовий простір, а кожний із показників, що входить до переліку, іменується фазовою змінною. У процесі еволюції системи змінюються значення показників, які її характеризують. Здійснюючи рух у фазовому просторі, тобто послідовно рухаючись від однієї точки до іншої, система описує фазову криву, або траекторію. Під час руху фазові криві притягаються до центрів тяжіння – атTRACTорів (від англ. *attract* – притягувати). АтTRACTори, які мають форму еліпса, називаються граничними циклами. Фазові криві сходяться до них, як функції сходяться до своїх лімітів. Динаміка системи,

яка потрапила в граничний цикл, набуває циклічного характеру.

Економічна безпека взагалі та її інвестиційна складова зокрема описуються великою кількістю різноманітних показників. Щоб редукувати (спростити) складну систему, доцільно відібрати порівняно невелику кількість показників, які найефективніше характеризують систему. Для того, щоб показати динаміку руху економіки України та відповідні зміни в інвестиційній безпеці, були обрані такі показники, як приріст капітальних інвестицій (ΔGCF) та приріст ВВП України (ΔGDP) (рис. 3).

На рис. 3 представлена фактична фазова крива української економіки у 1996–2011 роках. У період 1996–1999 років простежується негативна динаміка приросту ВВП та незначна позитивна динаміка приросту капітальних інвестицій. Це пояснюється валютною кризою, перша хвиля якої торкнулася України восени 1997 р. Причиною став вихід нерезидентів з українських фінансових ринків взагалі та з ринку ОВДП (облігації внутрішньої державної

позики) зокрема, стурбованих нестійкістю нових фінансових ринків країн, що розвиваються, і трансформаційних країн. З 2000 р. до 2008 р. включно в цілому спостерігається позитивна динаміка, але з певними «провалами», як, наприклад, у 2004–2005 роках. Приріст капіталь-

них інвестицій упав до від'ємних значень, а приріст ВВП скоротився з 12,1 % до 2,7 %. Це можна пояснити ситуацією невизначеності на валютних ринках України напередодні і під час першого туру президентських виборів [14].

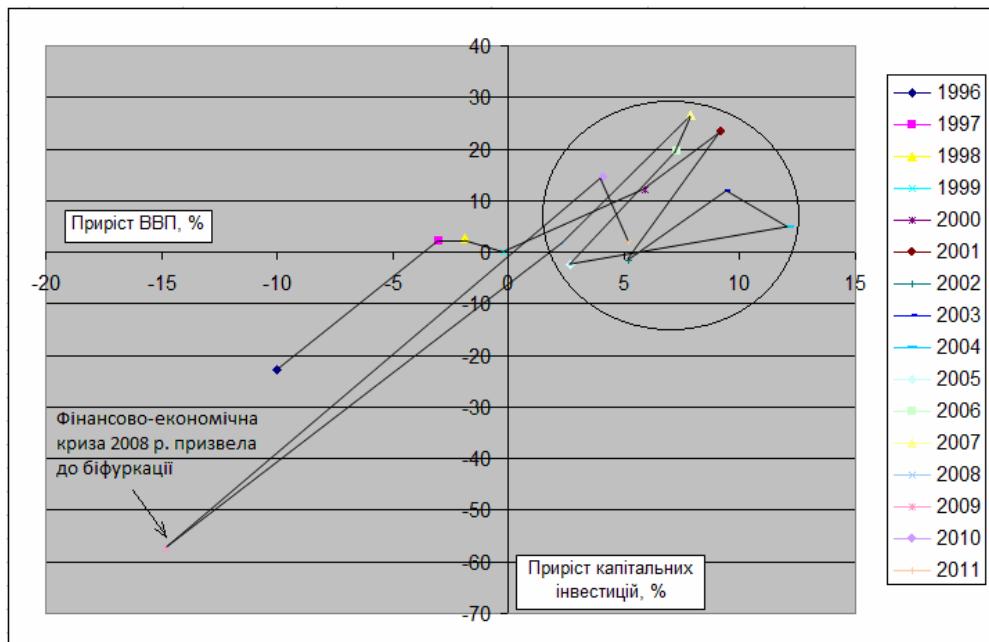

Рис. 3. Фазова крива української економіки у 1996–2011 pp. у фазовому просторі $\Delta GDP \times \Delta GCF$ за даними The World Bank

Траєкторія фазової кривої темпів приросту ВВП та капітальних інвестицій в Україні в період 2000–2008 років може трактуватися як рух до граничного циклу, а це, у свою чергу, може свідчити про потрапляння економічної системи на стійкий циклічний атTRACTOR [10]. На рис. 3 атTRACTOR позначений колом. В економічних термінах такий стан національної економіки характеризується позитивною економічною кон'юнктурою на зовнішніх ринках для головних вітчизняних експортерів (гірничорудних комбінатів, сільськогосподарських та хімічних підприємств).

З 2000 р. до 2008 р. індикатор інвестиційної безпеки (Lis) зрос із 21 % у 2000 р., до 33 % у 2008 р. (рис. 1). Наприкінці 2008 р. та на початку 2009 р. фінансово-економічна криза привела до біфуркації в національній економіці (рис. 3). В. Арнольд визначає поняття «біфуркація» як стрибкоподібні зміни, що відбуваються при плавній зміні керуючих параметрів. Дані зміни можна розцінювати як якісні трансформації в динамічній системі [15]. Так, у 2008–2009 роках скоротилися ПІП, що привело до стрімкого падіння ВВП. Зазначена біфурка-

ція привела до негативного синергетичного ефекту, який виявився через ланцюгові зв'язки між галузями економіки України [16].

Проаналізувавши період із 1996 р. до 2011 р. включно за допомогою методу аналізу фазових кривих та концепції параметрів порядку, можемо зробити висновок, що інвестиційна безпека України зазнала як кількісних, так і якісних змін. Кількісні трансформації можна простежити за зміною індикатора інвестиційної безпеки та інших показників, які характеризують інвестиційну сферу держави. Якісні трансформації пов'язані з відхиленням від стійкого циклічного атTRACTора, що спричиняє вихід системи зі стану рівноваги та невизначеність подальшого економічного розвитку.

Використання фазових кривих у процесі дослідження системи економічної безпеки дозволяє з більшою очевидністю, ніж звичні для економістів графіки зміни параметрів у часі, відобразити циклічний характер динаміки тих чи інших економічних показників. Економічність методу фазових кривих визначається тим, що у фазовому підході не використовується вісь часу, на відміну від традиційного підходу.

З математичної точки зору вісь часу проектується на фазові криві. Інакше кажучи, час визначає швидкість руху уздовж фазової кривої. Очевидно, що така відмова від застосування вісі часу зумовлює ключове обмеження фазового підходу: його використання в точних кількісних дослідженнях недостатньо ефективне, оскільки складним є кількісний облік плинності часу. Отже, основною сферою застосування фазового підходу є якісні, а не кількісні дослідження.

Утім, і вся синергетична парадигма швидше тяжіє до якісних, а не кількісних досліджень [10; 17].

Надалі подальшому використання методологічного інструментарію синергетичного підходу надасть економістам можливість більш глибоко дослідити якісні зміни в системі економічної безпеки держави та створити перспективи для розроблення більш ефективних механізмів забезпечення економічної безпеки держави.

Список використаної літератури

1. Занг В.-Б. Синергетическая экономика. Время и перемены в нелинейной экономической теории / В.-Б. Занг ; пер. с англ. Н. В. Островской ; под ред. В. В. Лебедева, В. Н. Разжевайкина. – М. : Мир, 1999. – 335 с.
2. Сухоруков А. И. Национальная экономическая безопасность : науч. пособ. / А. И. Сухоруков, С. З. Мошенский, О. М. Петрук ; за ред. А. И. Сухорукова. – Житомир : Рута, 2010. – 384 с.
3. Кейнс Дж. М. Общая теория занятости, процента и денег / Джон Мейнард Кейнс. – М. : Гелиос АРВ, 2002. – 352 с. – Серия «Классики экономической науки – XX век».
4. Экономическая безопасность: производство, финансы, банки / под ред. В. К. Сенчагова. – М. : Финстатинформ, 1998. – 896 с.
5. Global report «Doing Business – 2012» [Електронний ресурс] / The World Bank. – Режим доступу: <http://www.doingbusiness.org/data/exploreeconomies/ukraine>.
6. Nations in Transit 2012 [Електронний ресурс] / Freedomhouse. – Режим доступу: <http://www.freedomhouse.org/report/nations-transit/nations-transit-2012>
7. Corruption Perceptions Index 2011 [Електронний ресурс] / Transparency International. – Режим доступу: <http://www.transparency.org/country#UKR>.
8. Економічні відносини ЄС – Україна – Росія // Національна безпека і оборона. – 2012. – № 4–5. – С. 19–29.
9. Хакен Г. Синергетика / Г. Хакен. – М. : Мир, 1980. – 404 с.
10. Мясников А. А. Синергетические эффекты в современной экономике: введение в проблематику / А. А. Мясников. – М. : ЛЕНАНД, 2011. – 160 с.
11. Сухоруков А. И. Методичні рекомендації щодо оцінки рівня економічної безпеки України / А. И. Сухоруков. – К. : Нац. ін-т проблем міжнародної безпеки, 2003. – 64 с.
12. Total investment (percent of GDP) [Електронний ресурс] / International Monetary Fund. – Режим доступу: <http://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2012/02/weodata/index.aspx>.
13. The World Bank. Data by country [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://data.worldbank.org/country/ukraine>.
14. Юрчишин В. Досвід України в подолані валютних криз [Електронний ресурс] / В. Юрчишин // Економічна правда. – 2008. – Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/columns/2008/10/13/165947>.
15. Арнольд В. И. Теория катастроф / В. И. Арнольд. – 3-е изд., доп. – М. : Наука, 1990. – 128 с.
16. Сухоруков А. И. Врахування динамічних зв'язків у системі економічної безпеки / А. И. Сухоруков // Стратегічна панорама. – 2009. – № 2. – С. 115–129.
17. Качественная теория динамических систем второго порядка / [А. А. Андронов, Е. А. Леонтович, И. И. Гордон, А. Г. Майер]. – М. : Наука, 1966. – 568 с.

Надійшла до редакції 29.11.2012

ОСТАПЧУК Д. А. СИНЕРГЕТИЧЕСКИЙ ПОДХОД В ИССЛЕДОВАНИИ ИНВЕСТИЦИОННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ УКРАИНЫ

Рассмотрен синергетический подход к исследованию экономической безопасности государства. Использованы методы определения параметров порядка и фазовых кривых при исследовании качественных изменений в инвестиционной безопасности Украины.

OSTAPCHUK D. SYNERGETIC METHODS OF THE RESEARCH OF INVESTMENT SECURITY OF UKRAINE

The synergetic approach of research of state economic security is considered. The methods of determining the order parameters and the method of phase curves in the research of qualitative changes in the investment security of Ukraine are used.